

LEGENDA O LUNI LEVI

ROMAN

Il faut que le roman raconte.

Roman mora da priča.
Stendal

PROLOG

U rano proleće godine 1492. vojske katoličkih kraljevstava severa, posle krvavih bitaka, osvojiše Granadu na krajnjem jugu Španije koja bejaše poslednje uporište višestoletne mavarske vlasti. Odmah posle predaje tog dičnog grada, predstavnici moćne Jevrejske zajednice okupiše se u iščekivanju glasnika kojeg uputiše sa dvora svoje prestonice Kralj i Kraljica Španije. U svojim rukama, kraljevski pismonoša, mirno i svečano kao da hita sa proglasom o promeni imena nekog gradskog trga, donosio je Dekret o Izgonu, jedan od presudnih dokumenata ne samo za jevrejski narod Španije, već i za opšti opstanak Izrailja.

Starci dugih sedih brada u skupocenim odorama čekahu u tišini, gotovo skamenjeni na svojim sedištima. Smrknuti kao nikad dotad, oni upirahu poglede u daljinu, poglede prazne i besciljne nalik na samrtničke, poglede onih koji napuštaju ovaj svet, a ne znaju šta ih u drugom očekuje. Slutili su okupljeni jevrejski rabini, učenjaci, filozofi, finansijeri, prevodioci, iscelitelji, lekari i savetnici da će svi oni, upravo poput umirućih, biti prognani iz svog sveta, iz voljene Španije, u onaj drugi nevoljeni samim tim što im je stran. Njihove slutnje ne bejahu samo odraz staračkog straha, bezrazložna i proizvoljna nagađanja. Njihove strepnje bejahu potvrđene bezbrojnim dokazima i potkrepljene mnoštvom užasavajućih činjenica. Tokom poslednjih godina oblaci dima spaljenog jevrejskog mesa vetar je nosio sa lomača i štipao im nozdrve; prijatelji i rođaci nestajali su u podrumima inkvizitorskih kazamata, a njihovi bolni urlici prilikom mučenja do priznanja ili smrti, dopirali su do svačijeg uha; imovina onih koji su nešto posedovali bivala je pljenjena; opšti strah od potkazivanja pod silom pretnje i pritiska prenosio se kao zaraza; mreža laži, izdajstava, podmetanja, naturenih priznanja i duhovne torture nezadrživo se plela oko svakog Jevrejina ili jevrejskog konvertita nagnanog na pokrštenje da bi sačuvao život i otadžbinu; zebnja preobraćenih u hrišćanstvo da će biti žigosani kao judaizanti, naime, oni koji su samo prividno prihvatili katoličanstvo a u srcu i u tajnosti ostali Jevreji, jačala je iz dana u dan hranjena mnogima na taj način osumnjičenih i zbog toga umorenih. Jednom rečju, okupljeni dostojanstvenici Jevrejske zajednice Granade bejahu svesni da je njihov celokupni narod izložen svojevrsnom i namenski osmišljenom poniženju i istrebljenju.

Ophrvani brigom i tugom, starci se, u tom opštem muku, prisećahu hiljadupetstogodišnjeg opstanka na Pirinejskom poluostrvu gde stigoše u doba velikog Rimskog carstva. Drevni spisi govorahu o njihovom usponu i procvatu u zlatno doba Kalifata, kada su ruku pod ruku sa arapskim misliocima proučavali radove filozofa, astronoma i astrologa antičke Grčke, savetovali slavne Kalife, dičili se položajima državnika, bankara, emisara i graditelja, vodili međudržavne pregovore, a ponekad i ratne pohode držeći se zapisa velikih vojnih stratega, uživali slobodu misli i govora i osnovno ljudsko pravo poštovanja sopstvene vere. Rađali su se, odrastali, venčavali se i umirali povinujući se zapovestima koje Bog dade Mojsiju na brdu Sinaj pošto decu Izrailja izvede iz egipatskog ropstva. I grešili su, svakako, jer jedino

čovjeku od svih bića koje stvori, Svevišnji dade slobodu izbora između dobra i zla, kobnu mogućnost odlučivanja zbog koje ljudi ispaštahu u svom zemaljskom bitisanju više od lava, orla ili zmije. Za njihove grehe stizala ih je Tvorčeva kazna koja je Njegov izabrani narod šibala strašnije i oštrije nego ma koji drugi. Zato Jevreji, rasuti po celom poznatom svetu, življahu u večnom isčekivanju Mesije, spasioca i iskupljiivača svih grešnika, i sledstvenom povratku u svoju prapostojbinu, nebeski Jerušalajim.

I pitahu se umni starci ko će sad njih izvesti iz Španije, ako bi se najgora nesreća ipak dogodila pa bi već pripremani Dekret o Izgonu Kralj Ferdinand Drugi Aragonski i Kraljica Izabela Kastiljska zaista potpisali? Hoće li rabin don Isak Abravanel, ministar finansija španskog dvora, najpametniji od pametnih, najuporniji od upornih, i najbogatiji od bogatih, preuzeti ulogu novog Mojsija? Je li ga Gospod za tu ulogu odredio? Zna li uopšte Svevišnji kakva pošast se sprema Avramovoj deci? Da li ju je On, kao i sve što se vidi očima, čuje ušima opipava prstima, njuši nozdrvama, i sve što se ljudskim čulima ne može osetiti a postoji, da li je On taj jad njima namenio? Jesu li oni takvu strahotu zaslužili počinjenim gresima? Hoće li se, posle ovog najstrašnijeg od svih užasnih progona, Jevrejima najzad ukazati smisao Vasiona ili će se ona, Božjom srdžbom zbog ljudskog proučavanja zvezda, jednostavno raspasti? Hoće li se Bog smilovati na sve njih i opet im ukazati na put čovekove misije na Zemlji? Razdvojiti more? Raspaliti oganj protiv neprijatelja Izrailja? Sve je to moguće, mišljahu starci, ali malo verovatno.

Uprkos svemu, u odaji za sastanke Jevrejskog veća nada u srećno razrešenje jevrejskog pitanja u Španiji još je tinjala, a tinjala je zato što vođe plemena Izrailja u Granadi do tada još nisu bili saznali za ishod don Abravanelove audijencije kod kraljevskog para, ishod zadatka koji je slavni velikodostojnik poduzeo očekujući da trenutna pohlepa nadvlada trajnu zamisao etnički čiste katoličke države i da tom ljudskom, pa i kraljevskom slabošću spase sve španske Jevreje od nemilosrdnog uništenja. Naime, rabi Isak ponudi Kralju i Kraljici nečuvenu sumu od trideset hiljada dukata za samo jedno sićušno ali ključno i sudbonosno odmahivanje glavom, ili tiho izgovoreno "Ne", ili jednostavno odlaganje do sledeće prilike, jednom rečju, za odbijanje potpisivanja Dekreta o Izgonu na čemu je insistirala Inkvizicija. I kraljevi su ljudi, pomišljahu jevrejski bogataši, a sa njima se složiše i mnogi učitelji, pokolebaće se zbog tolikog blaga. Vladari su ne samo ljudi, već najčešće i gramzivi ljudi. I katolici su ljudi, pa i oni, ako nisu zagriženi, gaje priličnu ljubav prema zlatu.

Tek kasnije do skupa u Granadi stići će vest koja će potvrditi i njihove procene i njihove strahove. Jevrejski mudraci se nisu prevarili: Kralj i Kraljica bejahu spremni da prodaju svoje potpise, ili, bolje rečeno, da dozvole Jevrejima da ih otkupe. Posle dugog, ubedljivog i savršeno sastavljenog govora punog razuma, logike, ali i odane poniznosti, rabi Isak primeti popuštanje prvo u očima Njegovog Visočanstva, a zatim i u pogledu na zlatne kolutiće Njenog Veličanstva. I upravo kada je sa zadovoljstvom i ushićenjem zaključio da je posao obavljen, taj grandiozni čin, taj istorijski poduhvat osujeti Veliki inkvizitor, uporni i nepokolebljivi ispitivač i nepopravljivo sumnjalo, Tomas de Torkemada, koji, skriven iza tajnih vrata u obliku lepe slike iz lova čuvenog umetnika Asperosa de Kamarilje, prisluškiivaše višečasovni razgovor. U odlučujućem času, kada rabi Isakovo blede lice već ozari neprimetan osmeh, Veliki inkvizitor ulete u odaju uz prodorni šušanj svojih raskošnih

plašteva i još prodorniji urlik praćen podizanjem krsta, koji držaše obema rukama, visoko iznad glave:

"Izdajnik Juda prodade Spasitelja za trideset srebrnjaka, a Vaša Visočanstva se spremaju da ga prodaju za trideset hiljada dukata! Evo vam Ga, uzmite Ga i prodajte Ga! Proglašavam ovaj čin ponovnom izdajom Božjeg Sina!" Zatim tresnu raspećem o sto i izjuri iz odaje.

Uplašeni kraljevski par tada pokaza da je rob moćnijeg carstva od njihovog, carstva silne Katoličke crkve. Istog časa, bez daljeg premišljanja i odlaganja, sasvim zbunjeni i unezvereni, Kralj i Kraljica staviše potpis na dva, umesto na samo jedan proglas: prvi bejaše onaj o izgonu Jevreja iz cele Španije koju moraju napustiti do 31. jula 1492. godine, a drugi onaj o isplavljanju brodova pod vođstvom Kristofera Kolumba 3. avgusta iste godine.

Vest o ovom prvom proglasu pristiže u raskošno zdanje Jevrejske zajednice smeštene u srcu prekrasne Granade ovlaš obujmljeno šakama glasnika čija službena pratnja otvori teška vrata a on bez mnogo okolišenja, uz kratak i učtiv pozdrav, poče čitati kobno štivo ne obraćajući ni malo pažnje na talas komešanja, žamor i mrmljanje zabrinutih, pa čak i očajnih jevrejskih velikana koji se naprećac pretvoriše u obične starce drhtavih tela i suznih očiju:

"Don Fernando i dona Izabela, šalju pozdrave princu don Huanu, Našem dragom i ljubljenom nasledniku, prinćevima, sveštenicima i Jevrejskim zajednicama ovoga grada i svih gradova, sela i naseobina naših kraljevstava i dominiona!"

"Znati, vi svakako morate znati, da Mi bejasmo obaveštavani o postojanju neiskrenih hrišćana, judaizanata i pobunjenika protiv Naše svete Katoličke vere. Ta činjenica je utvrđena i neoboriva, a ona proizlazi iz stoletne povezanosti hrišćana i Jevreja. Zbog toga, Mi u zakoniku od 1480. godine naredismo odvajanje pomenutih Jevreja u svim gradovima, selima i naseobinama Naših kraljevstava i dominiona, i dodelismo im kvartove i oblasti gde moraju živeti, a sve u nadi da će se putem takvog razdavavanja ova rasprostranjena i nadasve opasna pojava izgubiti. Naredismo, nadalje, inkviziciju u Našim kraljevstvima i dominionima. Kao što znate, ona postoji i radi već dvanaest godina, a zahvaljujući njoj, što je takođe dobro poznato, mnogi grešnici bejahu otkriveni, ne samo predanim radom inkvizicije i sveštenstva, već i drugih svetovnih institucija."

"Utvrđena je, na taj način, ogromna šteta koju podnesoše hrišćani, a koju prouzrokovala njihova povezanost sa Jevrejima i razgovori sa njima. Jer, jasno je dokazano: Jevreji neprestano pokušavahu svim sredstvima koja su im na raspolaganju da odvuku hrišćanske vernike od Naše svete Katoličke crkve, da ih od nje odvoje da bi ih prisajedinili svojoj veri i na taj način podjarmili i njenim štetnim načelima zatrovali. Oni uvođahu hrišćane u svoje rituale i verske običaje na skupovima gde im čitahu, i čitahu hrišćanskoj deci iz knjiga koje im poklanjahu da iz njih ona mogu recitovati njihove molitve i objavljivati postove, proučavati njihovu Bibliju, i obaveštavati druge o njihovim praznicima pre praznovanja. Oni im davahu iz svojih kuća beskvasni hleb i ritualno zaklano meso, upoznavajući ih sa pravilima ishrane i ubeđujući ih da moraju ispunjavati, poštovati i održavati Mojsijev zakon jer, sramno ustvrdiše, druga istinska vera ne postoji. Sve to dokazasmo na osnovu izjava i priznanja kako samih Jevreja, tako i onih koje oni podmitiše i prevariše. Takvo

ponašanje i delovanje prouzrokovava veliki gubitak za Našu svetu katoličku Crkvu."

"Iako Mi saznasmo o svemu tome i ranije, a takođe bejasmo svesni da jedini stvarni lek za ovu nevolju i porok leži u razdvajanju pomenutih Jevreja od hrišćana, a da bismo to postigli izgnati ih moramo iz našeg kraljevstva, Mi dosad smatrasmo da je dovoljno što ih oterasmo iz gradova, sela i naseobina u Andaluziji, gde, kao što je rečeno, već počinise ogromnu napast. Smatrasmo da će to biti pretnja za one koji žive u drugim gradovima, selima i naseobinama u Našim kraljevstvima i dominionima, i da će oni prestati grešno delati, onako kao što je gore opisano."

"Zbog toga kaznismo Jevreje čija krivica za velike grehe protiv Naše svete katoličke vere bejaše dokazana. Na Našu žalost ove kazne bejahu nedovoljne za potpuno izlečenje, za sprečavanje i zaustavljanje besprimernog poniženja nanesenog našoj hrišćanskoj veroispovesti i religiji. Jer, otkrismo i videsmo Jevreje kako slede svoje zle namere svukuda. Da bismo sprečili dalje ugrožavanje Naše svete vere, kako zbog onih koje je Bog sačuvao dosad, tako i zbog onih koji posrnuše ali se povratiše u okrilje Crkve, Naše svete Majke, a imajući na umu ljudsku slabost kao i prevare i intrige Nečastivog koji Nam se neprestano suprotstavlja, odlučismo da odstranimo suštinski uzrok ovog zla: da uklonimo Jevreje iz naših kraljevstava. Kada zločin počini bilo koji član jednog društva ili zajednice pravedno je da se to društvo ili zajednica rasture, jer, inače, niži nestanu i pate u ime viših, a manjina u ime većine."

"Zbog toga, a uz savetovanje sa sveštenstvom, višim i nižim plemstvom, ljudima od nauke i savesti iz našeg Saveta, kao i uz saglasnost njihovu, Mi se složismo u odluci da izdamo naredbu o izgonu svih Jevreja i Jevrejki iz naših kraljevstava. Ni jedan od njih ne sme se nikada vratiti i ovde nastaniti. Zato izdamosmo ovaj proglas koji glasi: Mi naređujemo svim Jevrejima i Jevrejkama koji žive, stanuju ili se nalaze u našim kraljevstvima i dominionima, ili su prisutni ovde ili bilo gde iz bilo kog razloga da napuste Naša kraljevstva i dominione do kraja meseca jula ove godine zajedno sa svojim sinovima i kćerima i poslugom i jevrejskim rođacima, starim i mladim, novorođenim ili na umoru. Usuditi se ne smeju da se vrate i žive gde su nekada živeli, niti da prođu kroz naše zemlje iz bilo kojeg razloga pod pretnjom smrtne kazne i oduzimanja celokupne imovine u ime Našeg Dvora i Kraljevske blagajne. Ove kazne biće sprovedene bez suđenja ili oglašavanja krivice."

"Mi naređujemo i izjavljujemo: niko u Našim kraljevinama, ma kakav bio njegov društveni položaj i uticaj, ne sme primiti pod svoj krov, ne sme uzeti u zaštitu ili odbranu, otvoreno ili tajno, Jevrejina ili Jevrejku, počevši od gore pomenutog datuma, kraja meseca jula ove godine, pa zanavek ni na svojim imanjima, ni u kućama, niti bilo gde u Našim kraljevstvima i dominionima, pod pretnjom kazne da se onima koji pružaju прибежиште Jevrejinu ili Jevrejki imovina, vazali, dvorci i utvrđenja, ili bilo šta što je moguće posedovati ili naslediti, odmah i bez suđenja oduzmu. Oni će takođe izgubiti naklonost i privilegije Našeg Dvora i Kraljevske blagajne."

"Da bi Jevreji i Jevrejke mogli raspolagati svojim dobrima od sada pa do kraja meseca jula, Mi ih uzimamo u svoju kraljevsku zaštitu da bi se kretali slobodno tokom ovog razdoblja u cilju prodaje, razmene ili poklanjanja svojih pokretnih dobara i zemlje. Tokom ovog perioda svako nasilje, šteta ili

nepravda počinjena protiv ovog naroda i njihove imovine biće protivzakonita, a počinioci kažnjeni kao osobe koje ugrožavaju bezbednost kraljevstva."

"Ovim proglasom Mi dozvoljavamo Jevrejima i Jevrejicama da iznesu iz Naših kraljevstava i dominiona morem ili kopnom svoje vlasništvo i dobra ako ona nisu zlato, srebro i kovani novac, ili bilo kakav predmet koji je zakonom ove zemlje zabranjen za iznošenje, uključujući i menice. Mi nalažemo svim Savetima i Dvorovima, velikodostojnicima Kraljevstva, *caballeros i escuderos*, plemićima i blagajnicima, zvaničnicima i velmožama u gradu Avila i drugim gradovima, selima i naseobinama Naših kraljevstava i dominiona, svim vazalima koji su pod Našom upravom da ispune Našu kraljevsku zapovest i sve što je napisano u njoj, da učine dobročinstvo i pruže pomoć onima kojima je potrebna, a u protivnom biće kažnjeni gubitkom Naše naklonosti i oduzimanjem imovine."

"U cilju širenja glasa o ovom Našem zakonu, Mi zapovedamo da se ovaj proglas pročita na trgovima u ovom gradu i svim većim gradovima, u selima i naseljima u biskupskom dominionu, i da ga oglase državni čitači u prisustvu državnog beležnika."

"Nikome se ne dozvoljava delanje protivno ovom zakonu."

"Proglašeno važećim u Našem gradu Granadi, 31. dana meseca marta 1492. leta Gospodnjeg, Ja, Kralj, i Ja, Kraljica."

"Ja, Huan de Koloma, sekretar Kralja i Kraljice, naših Gospodara, napisah kao što mi je naređeno."

* * *

I tako, stotine hiljada španskih Jevreja počеше se spremati za daleka putovanja, u izgnanstvo. Oni ostaviše ispucalu i žednu andaluzijsku zemlju i neosenčenu kastiljsku visoravan, a poneše sobom žalopojke starih romansi. Bogati i siromašni se izjednačiše, jer bogati prodavahu čitava imanja za jednu mazgu i poneše samo ono što je siromašnima predstavljalo celo imanje: Toru,¹ talet,² nešto hrane, kovčeg odeće i poneku uspomenu ako ne bejaše napravljena od plemenitih metala. Za izgnanima ostajahu mnogobrojne gomile poput najednom izraslih brdašaca sačinjenih od sedefnih medaljona, srebrnih molitvenih posuda, zlatnih pehara i tkanina protkanih zlatnim nitima, igala od slonovače i poslužavnika od abonosa.

Vijugavi nizovi ljudi, kao mreža potoka, ispresecaše žuto tlo jevrejske majke i maćehe Španije, da bi se svi ulili u okean i more, jer preko kopna ni jedna zemlja ne hte voljno primiti prognanike. I kao što je zabeležio hroničar tog najnesrećnijeg od svih nesrećnih vremena, Jevreji preplaviše drumove, polja, planine, šume, pustoši i maslinjake svoje zemlje koju im naprečac proglašiše tuđom, dok im u srcu zauvek ostade bliska. Usred golemog jada na putu izгона neki padahu, drugi ih dizahu, jedni se razboljevahu, drugi umirahu, a neki se i rađahu. Poneki hrišćanin, sažalivši se nad ljudskom patnjom, pozva ih na pokrštenje. Malobrojni se, usled muka neizrecivih, i pokristiše. Žedni i izgladneli danima putovahu do obala, do luka, odakle će ih brodovi odneti na istok ili na jug. Dok tegobno miljahu prema moru, oni plakahu za umrlima, a plakahu i zbog rođenih. Bolesne negovahu, decu

¹ Nauk, pouka, hebrejski., prvih pet knjiga Tanaha, Starog zaveta

² Molitveni šal, heb.

uljuljkivahu. Stvari im ispadahu pa ih oni, povijeni pod njihovim teretom, pored druma ostavljahu...

Tada stari rabin Solomon Ruben ben Izrael Toledski, usred vriske, jauka i zapomaganja koji odzvanjahu nebom Sfarada,³ naloži ženama, i starcima, i devojkama, i ucveljenim udovicama, i udatim mladicama da pevaju, a mladićima i starcima da sviraju u frule i tamburine. Zaori se otegnuta, melanholična melodija na otresitom španskom jeziku, koji im od drevnih vremena postade maternji i čije reči pričahu o ljubavi prema zemlji koju smatrahu svojom, ali koju bi ipak sa radošću napustili zbog samo jednog pogleda na Zid srušenog Hrama u Jerušalajimu. Uz smrt i rađanje, primeti rabi Solomon, s bolom u srcu i s pesmom na usnama, deca Izrailja na još jednom svojem pohodu u nepoznato, stizaće u luke Kadiz, Tortozu i Barselonu, i molitvama svojim preklinjaće Boga za milost, i ponadaće se čudu Božjem: da On pretvori izgon u povratak, da se iz zlatne Španije obru u zlaćanom Jerušalajimu, da ih tako Svevišnji sačuva i spase. Ali molba im neće biti uslišena i čudo se ovoga puta neće dogoditi.

Počnivši teške zločine protiv čovečnosti, vladarski par najvećetg dela Iberije najzad pročisti celu Španiju, sve njene oblasti: Kastilju, Valensiju, Kataloniju, Aragon i Andaluziju, i sve njene gradove: Avilu, Saragosu, Barselonu, Geronu, Tortozu, Taragonu, Toledo, Madrid, Segoviju, Salamanku, Burgos, Kordovu, Granadu, Sevilju, Malagu, Ciudad Real, Kartagenu, Leon, Leridu, Teruel, Alariz, Monzonu i Gibraltar gde se afrički i evropski kontinent gotovo dodiruju, i sve njene reke: Guadalkivir, Erbu, Taho, Duero, i sva njena ostrva, Majorku, Minorku i Ibicu, i sve gore, i zaravni, i maslinjake, i vinograde, i posede, i zamke, i kule. Zemlja im ostade crvena od krvi, ali njima se činjaše mlečno bela kao morska pena koja se napokon istrgnu i oslobodi mrkih voda jevrejskog gliba. Svoju katoličku kraljevinu Ferdinand i Izabela rasteretiše: pobiše i prognaše sve Jevreje, a i Arape koji se na tlu Španije nazivahu Mavrима.

A poslednji vladar Mavara, gospodar Beni Ahmera, vođa Sinova Crvenog, godine 1487. po hrišćanskom kalendaru, iz Granade posla emisare moćnom turskom sultanu Bajazidu koji tada bejaše u karamanskoj vojni, ali odašiljaše i primaše poslanike. I drevni mavarski vođa zamoli ga usrdno i ponizno za pomoć, jer ga Ferdinand Aragonski i Kastiljski postiskivaše sve žešće i bezobzirnije iz njegovih vekovnih posedstava. Bajazid mu hitro otposla flotu, koja doduše opleni španske obale, ali ne zaustavi katolički prodor.

Tada sedobrki turski istoričar, Amin ben Asad zapisa sledeće: "Kada slavni sultan Bajazid ču o zlodelima koja počiniše kraljevi neverničke đaurse⁴ Španije nad nedužnim jevrejskim življem, on pokaza sažaljenje prema izgnanicima, pa pošto se glas pronese da oni, za odmorištem svojih namučenih i izranjavljenih stopala tragaju, on otposla stotine glasnika i pismonoša svojih u sve krajeve osvetljene sjajem Osmanlijske vlasti koja se prostiraše od Persije do severa Balkana. I carski ferman⁵ ispisan rukom omiljenog padišahovog pisara Ismaila pročitaše hiljade telala, a on naređivaše

---

³ Španija, heb.

⁴ hrišćanski, arapsko-turski

⁵ Sultanova pismena zapovest potvrđena njegovim tugrom, tur.

da ni jedan od svih Bajazidovih robova-velikodostojnika, svih beglerbegova,⁶ aga,⁷ paša,⁸ sandžakbegova,⁹ dizdara,¹⁰ alajbegova,¹¹ muftija¹² i kadija,¹³ da niko od poslednjeg čauša,¹⁴ akindžije¹⁵ i jasakdžije¹⁶ do samog velikog vezira,¹⁷ ne sme se usuditi da otera Jevreje, već da ih ima blagonaklono primiti."

Ovu priču nastavi beležiti za nova pokoljenja učeni istoričar i rabin, Elijahu Almunzin od Krita, dok gledaše sa svoje kule osmatračnice brodovlje kako plovi modrim Velikim morem sa zapada na istok, gazeći duboko pod teretom mnoštva njegovog naroda tog vrelog, nesrećnog leta jevrejske 5252. godine: "Smrtni strah od velikog padišaha i sultana Bajazida, najsilnijeg na svetu, spopade sve njegove podanike svih vera, sve Turke, Arape, Jermene, Grke, Cincare, i Slovene, pa oni ukazaše Jevrejima dobrodošlicu i pružiše im zaklon i zaštitu. Zato hiljade i desetine hiljada izgnane dece Avramove dođoše u Istočno carstvo i ispuniše Tursku imperiju od Safeda do Stambola, od Salonike do Sarajeva svojim tužnim ali korisnim prisustvom. I osnovaše oni bezbrojne pravostavne zajednice i pomagahu velikodušno one svoje sunarodnike koji se premeštahu iz grada u grad, iz države u državu, na putu prema Stambolu. U tom ogromnom preseljenju, mnogi od njih vratiliše se u svoju drevnu zemlju, u Izrael, kao što prorok Jeremija proreče."

I još je zabeležio vredni hroničar: "Silni Bajazid bejaše veliki vojskovođa i pronicljiv čovek, i on se podsmehnu zatucanom katoličkom kraljevskom paru što u ime vere isteraše najvredniji sloj svojih podanika uprkos svesti o njihovoj marljivosti, pameti, pismenosti, znanju jezika, trgovačkom umeću i pregovaračkoj veštini, njihovoj sposobnosti da stiču i plaćaju danke i harače¹⁸ uredno i bez pogovora u dogovorenom roku. I primeti mudri car da se potreba njihova podudari sa potrebom njegovom: njihova, da nađu novo ishodište na svom večnom putovanju, a njegova, da u svom ustalasanom i bujnom carstvu nađe novi izvor umeća, spretnosti i prihoda."

Tako zapisa hroničar za nova pokolenja i njegove reči bejahu istinite.

---

⁶ namesnik najveće vojno-administrativne oblasti u Turskoj koja se nazivala beglerbegluk ili ejalet, tur

⁷ starešina, zapovednik, počasni naziv za pojedine turske dostojanstvenike, državne činovnike i zapovednike plaćene vojske, tur.

⁸ titula najviših vojnih i upravnih funkcionera u Turskoj, tur.

⁹ vojni i upravni namesnik jednog sandžaka, tur.

¹⁰ zapovednik tvrđave u Turskoj, tur.

¹¹ starešina spahija jednog sandžaka, tur.

¹² pravnik koji je ovlašćen da izdaje pravna mišljenja, fetve, u skladu sa islamskim zakonom, tur.

¹³ sudija, državni organ nadležan za sudske poslove na području jednog kadiluka, ar.

¹⁴ dvorski organ kome je povereno izvršenje raznih poslova; niži čin kod janičara, tur.

¹⁵ pripadnik turske lake konjice koja je svojim upadima i pustošenjima pripremala osvajanja, tur.

¹⁶ stražar; lični pratilac, tur.

¹⁷ prvi ministar u Turskom carstvu: predsednik ministarskog veća koje je delovalo u okviru carskog divana; rukovodi celokupnom državnim upravom i vojskom, ar.

¹⁸ glavarina; godišnji tribut turskih vazala, tur.

IZGON

U praskozorje, dok se sunce tek rađalo na istoku, vrelinu tog letnjeg dana nije osvežio jutarnji povetarac, upravo kao ni onda, na isti dan, pre dve hiljade i sedamdeset i osam godina, kada Vavilonci osvojiše Judu i srušiše Prvi Hram u Jerusalimu, i, kao i onda, pre hiljadu četrsto dvadeset i dve godine, kada rimske legije razoriše Drugi Hram u istom gradu, što ovaj najnoviji izgon učini trećim hurbanom¹⁹ jevrejskog naroda.

Nebo se plavelo, a svet senki koje bi drveće i oblačci inače svarali, ostao je na nekom drugom kraju sveta, a izostao u uzavreloj luci primorskog grada Barselone. Sunce se hitro uzdizalo, ravnodušno prema svemu što se na tlu koje obasjava ikada događalo ili će se ikada dogoditi, i sledilo svoju putanju ne oklevajući. Međutim, ni ljudi njemu, žarkom suncu i gospodaru dana, nisu na tom mestu i u tom času posvećivali zasluženu pažnju niti pridavali veliku važnost. Vrelinu tog blistavog nebeskog tela, koje je pržilo uporno i bez milosti, činilo se da niko ne primećuje među stotinama muškaraca, žena i dece koji su se tiskali, plakali, uzdisali, ćutali, mrmrljali, jaukali, pevali, naizmenično ili istovremeno, a svi se molili, naglas ili u sebi, Bogu koji ih je ili opet zaboravio, ili ih pak kažnjavao po ko zna koji put u njihovom postojanju -- broj je samo On znao.

Miris mora mešao se sa vonjem oznojenih tela; zvuci talasa sa onim uobičajenim prodornim žamorom paničnog i obezglavljenog sveta; boje sivog kamena sa šarenilom mase. Luka, prekrivena gomilom sabijenih prognanika, poput kotla na vatri punog guste tečnosti, ključala je, prelivala se i cvrčala u dodiru sa žarom koji je palio iz zemlje i sa neba. Nemoćni su se onesvešćivali, deca su ili spavala u vrelom bunilu ili vrištala, a samo mali broj pribраниh brisao je orošena čela i pokušavao da se rashladi na obližnjoj česmi.

Oronuli brod "Felisidad"²⁰ -- kakve li ironije, mnogi pomišljahu, pa to i izrekoše uz jedva iscedeni osmeh, a neki se pak nadahu, uprkos svemu, da će im doneti sreću, jer ljudska nada, a pogotovo jevrejska, kao i ljubav prema životu, nikad ne zamiru -- ukotvljen u luci izgledalo je da neće moći da primi sve koji su čekali na ukrcavanje. Nekoliko lučkih službenika pokušavalo se da savlada svetinu i zavede neku vrstu reda, ali bez naročitog uspeha. Niko se zapravo još nije ukrcao u brod, već su se Jevreji međusobno dogovarali, preganjali, nadglašavali i doslovce svađali oko tog gorućeg pitanja, koje mnogi prihvatiše kao talmudsko pa se razviše duge rasprave po grupicama oko osnovnog pitanja ko bi trebalo da ima prvenstvo. Talasi rasprave kretali su se zrakasto od onih koji su bili najbliži stepenicama postavljenim između kopna i broda prema ivicama luke. Kad bi vest o jednom rešenju dospela do kraja gomile, koja se, uzgred, stalno povećavala, već bi priča o drugačijoj mogućnosti krenula da se širi od začelja prema udaljenijim delovima mnoštva.

Vreme je neumitno odmicalo, a rasplet zamršenog problema se nije pojavljivao na vidiku. Najzad, jedan čovek vitkog i visokog stasa, obučen u skupoceno ruho bogatog Jevrejina, skoči na hrpu užadi i poče da govori.

¹⁹ uništenje, rušenje Hrama u Jerusalimu, heb.

²⁰ sreća, španski

Njegov glas, iako tih, njegov pogled, zapravo tužan, njegov stav, ustvari nenametljiv, odisahu svim suprotnostima dosad rečenog: snagom i odlučnošću, vatrom i izazovnošću, sigurnošću i jasnoćom -- kao dobro znamenje usred opšte nesreće. Talasanje uzburkane mase se umiri i gotovo naprečac, kao opčinjeni, ljudi počеше da ga slušaju.

"Ja sam Solomon iz Toleda," predstavio se govornik, "i ja vam predlažem da se rasporedite na sledeći način: prvo će se ukrcati porodice sa decom, jer gde god da odemo, novi naraštaji će nam nastaviti rod; za njima mladi parovi, jer će oni izroditi nove naraštaje; potom rabini i učenjaci, jer bez njihovog znanja i uma ne možemo opstati; potom snažni momci i devojke, jer oni mogu izdržati bič sudbine i čekanje na sledeći brod."

"A starci i starice," neko doviknu.

"Oni idu sa svojim porodicama, jer koliko znam, ni jedan Jevrej ili Jevrejka u tim godinama nisu bez svojih naslednika."

"Šta ako su im svi naslednici ubijeni?"

"Odlučite sami: jesu li oni najveći mučenici, pa ih treba pustiti u začelje, ili im život više ništa ne znači, pa ih treba ostaviti u pozadini?"

"Najveći mučenici!" prolomiše se glasovi mnoštva.

"Slažem se sa vašom odlukom, prijatelji moji! Sad mi još recite: slažete li se vi sa predloženim redosledom?" upita Solomon iz Toleda smireno pa čak i sa prizvukom ponizne molbe za pristankom svih prisutnih, što mnoštvo dobro prihvati, te oni u glas odvratiše:

"Slažemo se, Solomone iz Toleda."

Posle ovoga, usledi komešanje i za čas se, umesto razuzdane gomile unezverenih ljudi, stvori uredna kolona raspoređena po savetu veštog nenznanca. Iako ga niko nije poznao, niko se medju okupljenim Jevrejima u tom času nije zapitao ko je taj neobični govornik, spasilac i razrešitelj nerešive zagonetke redosleda ukrcavanja.

Takvo pitanje jedino je sebi postavio Sančez Toronja, lučki beležnik, čija je dužnost bila da prebroji sve putnike svih brodova na odlasku u nepovrat i o tome podnese izveštaj nadležnima. Primetio je Solomona iz Toleda na onaj karakterističan način na koji mali čovek opaža velikog, slab jakog, nepošten poštenog, siromašan bogatog. Iako, naravno, Toronja nije zasigurno znao da je Solomon bilo veliki, ili jak, ili pošten ili bogat, i uprkos prvobitnoj pomisli da ga nikad dotad nije video, posle nekoliko trenutaka posmatranja ovog naočitog stranca, kojeg je zapazio i pre njegovog obraćanja svojim zaslužno nesrećnim sunarodnicima u čiju je krivicu odavno bio ubeđen, Sančezu se učinilo da mu je govornik poznat, da ga je negde tokom svog četrdesetogodišnjeg života susreo. Bilo mu je teško da se seti kada i gde, jer je promenio mnoga zanimanja i gospodare, ali mu se učini da ga je jednom posmatrao iz daljine kao nekoga kome se divio, zavideo mu i klanjao mu se, nekoga ko je bio nedodirljiv, znači velikodostojnik, znači gospodar nad gospodarima... Mučio se, prevrtao po sećanjima, prebrajao na prste sve velikaše kod kojih je radio, ali mu slika prizora u kojem bi se nalazio taj čovek jednostavno nije izlazila pred oči... I kako je moguće da on, Sančez Toronja, uvek uskraćen i ponižen bez razloga, uopšte poznaje lik nekoga ko je tako visoko, pitao se i tužno klimnuo glavom slegavši ramenima.

Toronja se rodio u siromašnoj i mnogočlanoj katoličkoj porodici. Pošto mu obrazovanje bejaše uskraćeno kao najmlađem od devetoro braće i sestara, morao je da zarađuje još od malena. Lutao je od posla do posla

jedva preživljavajući. Obavljao je različite dužnosti kao svi oni koji moraju da rade da bi preživeli, ali nikada, ni jednom ni u najluđoj primisli nije bio zadovoljan onim što je radio, jer je smatrao da su sva ta prizemna zaduženja ispod njegovih istinskih sposobnosti i vrednosti. Bio je i ostao gorak, neveseo i zlorad kao što su obično ljudi koji sebe precenjuju. Oplakivao je svaki svoj životni korak ocenjujući ih sve pogrešnim i po njega pogubnim, a za sve njih okrivljavao je druge ljude, društvo, bogataše, siromahe, sopstvenu porodicu i, svakako, sudbinu, koja mu neprestano uskraćuje pravu priliku da se pokaže i dokaže. Sebe je kao krivca iz svega toga izuzimao. Nikad nije primetio da mu je životna putanja sporo ali sigurno uzlazna i u saglasju sa njegovim duhovnim i telesnim sposobnostima.

Toronja je imao lukav pogled, iako nije bio lukav već surevnjiv na sve i svakoga; imao je visoko, ali preterano ispupčeno čelo umnog čoveka, iako nije bio pametan već samo uveren da to jeste; njegov neprekidan osmeh nije bio znak vedrine već snishodljivosti, a držao ga je na licu za svaki slučaj i u cilju da nekog na višem položaju ne bi oneraspoložio ili uvredio. Taj osmeh je otkrivao njegovu isturenu vilicu, sličnu onima na ogoljenoj lobanji, i ružičaste desni. Iskošeni zubi su se promaljali ispod gornje nausnice i, u retkim časovima kad se nije smešio, davale mu izgled zastrašenog hrčka, izgled naglašen jednim tikom: naime, Toronja je običavao da klima glavom levo-desno naglim, sitnim pokretima. Takođe, zbog tog nesrećno smeštenog gornjeg zubala i gotovo nepostojeće brade koja se nekako nezgrapno spajala sa vratom, on je u govoru pomalo šuškao.

Dakle, uzevši sve u obzir, Sančez Toronja bejaše čovek osrednje pameti, srednjeg rasta, neuglednog bledunjavog lica, muškarac bez ikakve jasnije odlike osim pomenutog isturenog zubala i tika nerazjašnjenog porekla. Ovoj slici treba dodati čelavost, nedostatak koji ga svakako nije izdvajao ili činio posebnim jer oduvek bejaše prilično rasprostranjena pojava međ muškim rodnom. Oko njegovog sjajnog ogoljenog temena isplitao se venac preostale pepeljaste kose. Oči mu bejahu neodređene boje, a nos mesnat i obavezno uglačan kao da je mašču premazan, usne tanke i blede, govor oklevajući, glas piskutav, stas pogrbljen, a hod gegajući, izrazit kod krivonogih ljudi.

Uzevši u obzir i njegovu već pomenuto nisko poreklo, nije predstavljalo nikakvo čudo što je Sančezovo prvo dečačko zaposlenje bilo čišćenje balege i ostalog smeća po velikaškim štalama. Posle niza godina, već kao mladić, on uznapredova do položaja čuvara bikova, te mnogi tada zaključiše da mu prezime Toronja potiče od reči *el toro*, to jest, od marve koju je čuvao, što ga prvo razbesne, a zatim duboko uvredi i unesreći. Zbog tog velikog poniženja on se vrati u štale sa konjima i postade timar i na tom zvanju provede punih petnaest godina. Doduše, u međuvremenu, pokušao je da postane zidar, drvodeljac, krojački kalfa, topioničar, mađioničar i ko zna šta još, ali sve što je zahtevalo bilo kakvu spretnost ili stvaralački duh nije mu išlo od ruke, pa se opet vraćao na timarenje.

Po uspostavljanju Svete Inkvizicije u Španiji i sve snažnijem nadiranjju katoličanstva u sukobu sa muhamedanstvom, shvatio je da bi bilo korisno da se iskaže kao predani vernik. Takvo opredeljenje, ocenio je, najzad će mu doneti dugo očekivanu povoljnu priliku da se pokaže i uspne uz društvene lestvice skokovito, a ne sporohodno poput kornjače. Počeo je uredno odlaziti u crkvu i pomno pratiti propovedi, koje je smatrao dosadnim, prisustvovati svim misama na kojima bi zaspao, i ispovedati se nikad ne rekavši ni trunku

istine o sebi i svojim gresima. U naletu religioznosti, u čiju je iskrenost uspeo sam sebe da ubedi, oženio se jednom praljom sa kojom je pre ženidbe proveo samo jednu noć, ali koja je posle odgovarajućeg broja meseci ustvrdila da je sa njim ostala noseća i, tokom desetak godina braka, izrodio sa njom šestoro dece.

Zbog predanog i mukotrpnog isticanja vernosti katoličkoj crkvi, uspeo je da se zaposli kao lučki radnik, a ubrzo je napredovao za beležnika, jer je, igrom slučaja, na imanju jednog velmože od kuvarice sa kojom je doživeo svoje prvo ljubavno iskustvo naučio da piše. Tako je postao nevažni zavrtanj u zahuktaloj mašineriji španske Inkvizicije. Iako je proveo već dve godine radeći prilježno taj dosadni posao, nije mu se još pružila prilika da od bednog zapisničara uskoči na položaj islednika Inkvizicije ili možda pomoćnika beležnika ma kakvog, pa i najmanjeg tribunala svetih progonitenja. Da zaroni u njihove nepregledne tajne, da upravlja sudbinama grešnika, da deli pravdu po svom aršinu, da sakuplja šapate i ogovaranja i iz njih izvodi zaključke, da lomi ljude primoravajući ih svim raspoloživim sredstvima na priznanje greha, jednom rečju, da radi sve ono o čemu je sanjao i svim srcem težio otkad ga pamćenje služi.

Tek tada bi mogao da pokaže zube drugima, a u sadašnjem slučaju tim nadobudnim Jevrejima koji su svojim prisustvom kužili vazduh njegove ponosne zemlje, često zaključivao sa osećanjem nemoćnog besa. Ti večni stranci, gde god se našli, zauzimali su visoke društvene položaje, a u tome uspevali ne zahvaljujući svojim sposobnostima nego većma podlim mahinacijama i ulagivanjem. To su im omogućili drugi nevernici, muhamedanci Mavri, koje tek nije mogao da podnese. Ipak, ono što ga je nadasve iznenađivalo i ukazivalo mu na dubinu jevrejske zloće i širinu jevrejske zavere, bilo je to što su oni s lakoćom uspevali da omađijaju mnoštvo najviših katoličkih velmoža i plemića koji su im, upravo kao i Mavri, na dlanu nudili visoke položaje umesto da ih podele odanim stanovnicima kraljevstva, vernim katolicima poput njega!

Tim neverovatnim ali istinitim otkrićem Toronja je napokon odredio srž svog neuspeha: Jevreji bejahu krivi za njegov nesrećni životni put prepun bezrazložnog posrtanja. Oni mu hotimice i bez prestanka pred nosom odnošahu položaje! Ti podli sinovi Izrailja! A tek njihova sabrača, još gnusniji konversosi, koje je on radije nazivao maranosima, to jest, svinjama! Prevejanci su listom neiskreno i sa zadnjim namerama prelazili u katoličanstvo tvrdeći da veruju u velikomučenika Isusa od Nazareta, sina Božjeg, samo da bi se dokopali zavidnih položaja i gomila zlata. Za sve njih Isus Hrist ostade samo jedan od mnogobrojnih jevrejskih verskih pobunjenika i šizmatika takozvane prvobitne vere, njihovog ukletog judaizma! Prava slika tog naroda, bio je ubeđen, ogledala se najpotpunije u Judi, biblijskom izdajniku i proverenom srebroljupcu. Da, da, svi ti lažovi, krivotvoreni katolici, judaizanti, ma šta inače tvrdili, ostadoše privrženi svojoj Tori i onom beskonačnom Talmudu koji su samo oni -- jedan uobražen i u isto vreme beslovesan i prema drugima pakostan narod -- mogli onoliko da produže, prošire i razrade obrađujući ga i o njemu razglabajući milenijumima. Sve same besmislice i lupetanja! Kladio bi se da su te hiljade strana ispisane sa ciljem da ih niko drugi ne bi mogao razumeti, da njih, Jevreje, niko drugi ne bi mogao u njihovom nauku slediti. Ili, možda baš suprotno: lukavo smišljena vekovna začkoljica da bi se ispovednici drugih vera privukli pomoću poznate

ljudske znatiželje prema nerazumljivom ili nedostupnom! Da, da, u tom grmu leži zec uprkos njihove beslovesne tvrdnje da niko ko nije rođen Jevrejin ne može biti Jevrejin! To izopštavanje ostatka ljudskog roda iz njihovih redova, taj nadmeni izolacionizam toliko različit od katoličanstva koje jedva čeka da prigri što više pastve u svoje okrilje, ponekad milom a ponekad, bogami, i silom, doći će im glave. U to je bio ubeđen. Talmudom, kao takvim, ni jedan hrišćaninski sveštenik pri zdravoj pameti ne bi imao srca da kazni svoju pastvu! I svi ti njihovi proroci, i sudije, i rabini, i mislioci -- sve sami prevaranti. A tek zločini koje počinise tokom hiljada godina svog nepravedno i neopravdano predugog postojanja! Koliko samo treba hrišćanima da ih sustignu! Punih tri hiljade sedamsto šezdeset godina! Da... Ah, njihova nedela su strašna! Sva deca koju umoriše ne bi li im pili krv za njihov mračni praznik Pesah,²¹ bunare koje zagadiše pa se kuga rasu evropskim kraljevinama, pošasti koje prosuše na nedužno življe širom zemalja koje ih ljubazno primiše! I kako onda da ih svi ne mrze i ne žele da ih se reše? Španija ih je valjda najduže trpela!

U skladu sa svojim stavovima, on, Sančez Toronja, nije olako shvatio proglas i zahtev svete Inkvizicije upućen svim hrišćanima da prate znake kojima će se njihovi susedi, navodni konvertiti, raskrinkati kao judaisti. Ozbiljno i dosledno pratio je sve moguće signale koje je prethodno zapamtio pa se čak, s vremena na vreme, i preslišavao prebrajajući na prste tih jedanaest pokazatelja pritajenog jevrejstva, to jest, lažnog hrišćanstva:

Prvo, čekanje na dolazak Mesije: Jevreji veruju da Mesija još nije došao, i da će ih, kad dođe, povesti u Obećanu Zemlju. Oni će na svaki način izbegavati ma kakvu izjavu u vezi sa dvema tvrdnjama: da je Isus Mesija, i da je, samim tim, Mesija već došao.

Drugo, Šabat:²² svakog petka uveče, sat pre nego što padne noć, oni pale svetiljku. Dakle, tračak svetlosti tačno u to vreme sasvim je siguran znak, kao i odmor subotom kada odbijaju da rade, ali se mogu videti kako čitaju knjige, često u kružocima.

Treće, kiduš²³: opet petkom, popiju čašu vina koja ide od ruke do ruke u krug oko stola pre početka večere.

Četvrto, pokrivanje glave tokom jela: muškarci pokrivaju glavu dok jedu.

Peto, kašrut: oni će odbijati da jedu svinjsko meso.

Šesto, pranje pre obroka: peru ruke vodom koja se sipa iz jedne te iste posude pre svakog obroka, mrmljajući neke reči dok to rade.

Sedmo, bezkvasni hleb za Pesah: za taj praznik koji se podudara sa vremenom katoličkog Uskrsa, oni ne jedu kvasni hleb.

Osmo, post za Jom Kipur:²⁴ bar jednom godišnje, na praznik koji zovu Jom Kipur, odbijaju da jedu od zalaska do izlaska sunca.

Deveto, sveće za Hanuku:²⁵ jednom godišnje na praznik koji nazivaju Hanuka, a koji traje osam dana, pale sveće svake noći; svakog predvečerja po jednu više od prethodnog.

²¹ praznik oslobođenja iz eipatskog ropstva

²² subota, heb. sedmi dan u sedmici, počinje u petak sa zalaskom sunca a završava se u subotu pre zalaska sunca

²³ posvećenje, heb., naziv za molitvu kojom se posvećuje subota i praznik

²⁴ dan pokajanja, mirenja i praštanja, heb.

Deseto, šofar²⁶ na Roš Ašana:²⁷ za praznik koji nazivaju Roš Hašana, pokušavaju da se okupe u grupama i da se mole, čitaju svete knjige i osluškuju zvuke roga.

Jedanaesto, obrezivanje: kao što je dobro poznato, oni veruju u važnost obrezivanja muške dece. To je najsigurniji i neosporni način otkrivanja da su Jevreji.

Tih jedanaest tačaka Sančez je marljivo proučio, a često je naglas izgovarao poslednju rečenicu proglašenja da bi sebi dao podstreka za besprimerno požrtvovanje u otkrivanju lažnih hrišćana:

"Katolici, posmatrajte svoje susede pažljivo jer ćete time služiti svetoj Inkviziciji!"

Na osnovu tih načela, jasnih i jednostavnih kao što je i sam hrišćanski nauk, a ne spetljanih i opširnih kao što je jevrejski, Sančez Toronja, ponosan na svoju moć zapažanja, na oštro oko i odanost Inkviziciji, znači, beskompromisnu vernost, prijavio je istražiteljima nekoliko stotina njemu sumnjivih lica. Zbog svog predanog rada, nadao se da će biti primećen i nagrađen unapređenjem u pisara istražitelja Inkvizicije.

* * *

Stojeći na bezbednoj udaljenosti od mase Jevreja u barselonskoj luci, Sančez napokon skupi hrabrost i probi se kroz svetinu da bi prišao visokom govorniku koji je, u međuvremenu, gipko skočio sa svog postolja i prigrlio veoma mladu ženu neobične lepote. Nju je tada prisutni čuveni španski pesnik, Almodovar de Rohoza, tragajući za posustalim pesničkim muzama, a zapahnut njenom svežom i čednom ljupkošću, poletno i rečito opisao izgovorivši sledeće ustreptale reči:

"Crnokosa, tamnooka, tanka kao nežna stabljika đurđevka, beloputa kao njegov cvet, toliko čarobna da bi lako mogla biti istinsko oličenje nadahnuća za "Pesmu nad psmama", lepota ove devojke sažima dirljiv i bolni izraz osoben ženama njenog naroda: svest o velikom jadu, o gorkom preziru i zlim prilikama koje prate njen rod ma gde se našao. Ta senka tuge daje njenim prekrasnim crtama patničku nežnost i plašljivu podatnost koje na neobičan način plene ljudska srca: to je vapaj, ali ponosan, molba ali gorda, za zaštitom, za zaklonom. I, začudo, uprkos mladosti, s vremena na vreme, neki pritajeni spokoj svojstven mudrim starcima obliva joj devičanski lik."

Sančez je stajao pred tom vilinskom pojavom kao ukopan, ustuknuo i sleđen pred tolikom krasotom, ali i zbunjen pred njenim sasvim mirnim pogledom koji se toliko razlikovao od svih drugih. Kao da nije od ovoga sveta, pomislio je Toronja smušeno. Kad se najzad ovestio, obratio se govorniku zbog kojeg se i umešao u neprijatnu gomilu jevrejskih izgnanika:

"Ko si ti?" zapištao je u neuspelom pokušaju strašnog urlika.

"Šta te se tiče!" odvratio je kroz zube upitani.

"Suviše si osoran za Jevrejina!"

Devojka uputi jedan blagi pogled čoveku koji joj je držao ruku na ramenu, i ništa ne reče, ali posle njenog pogleda tamnopusi muškarac kaza:

---

²⁵ osvećenje, heb., slavi se kao sećanje na pobonosnu borbu jevrejskog naroda protiv helenističkih zavojevača

²⁶ duvački instrument, jedan od najstarijih na svetu, heb.

²⁷ početak godine, heb.

"Rekao sam svima: ja sam Solomon iz Toleda."

"Ima na stotine Solomona iz Toleda," odvrati Sančez Toronja nadmenim glasom uskogrudog i sitnog čoveka koji je naprasno zadobio vlast nad drugim ljudima pa je željan da iskali svoju novonastalu moć na onima koji su u podređenom položaju da bi se osvetio ljudskoj rasi za sve dotad progutane gadosti.

"Solomon ben Izrael ben Salom Toledski," rekao je stasiti stranac posmatrajući Toronju sa visine i sa, za Sačeza, iznenađujućim ponosom, prkosom i staloženošću uz laku primesu gnušanja prema sagovorniku. Mora biti da mu deluje ljigavo i jeguljasto, pomisli Toronja očajan, jer takav ljudski nastup bio je upravo onaj koji ga je uvek plašio: možda je stranac provokator, ili, pak, osoba sa jakim vezama u visokim ešalonima katoličke vlasti. Sa Jevrejima čovek nikad nije bio načisto i nikad dovoljno obazriv! Zato je Toronja smatrao uputnim da takve ljude ostavi na miru i ne meša se u dalji razvoj njihovih sudbina. Tako se i ovom prilikom samo podozrivo osmehnuo i okrenuo osornom sagovorniku leđa kao da će otići, ali pre nego što se izgubio u masi, on je pogledao još jednom devojkicu i uputio i njoj, za svaki slučaj, isto pitanje.

"Blanka²⁸ Salom," odvrati ona gotovo šapatom i blago se nasmeši spuštajući svoje guste, dugačke trepavice.

"Da si bela, jesi, a da si lepa, najlepša si," promrlja Sančez. "A tebe, ben Izraelu, odnekud poznajem," dodade ne izdržavši da ga ne zaplaši i podbode. Zatim se zatim udalji, ali ne prestade da posmatra neobičan par.

Solomon i Blanka ostali su poslednji na ispranom kamenu pristanišnog mola sa još pet mladih parova bez dece. Riđokosi mornar u nekoj vrsti zamašćene kapetanske uniforme sa crvenim povezom na glavi i metalnom minđušom u uhu, više nalik na gusara nego na službenog predstavnika broda "Felisidad", urlao je sa vrha stepenica da za njih nema mesta, te da moraju krenuti drugim putem ili sačekati drugi brod. Tu tvrdnju je ponovio više puta sve vreme se obraćajući Solomonu. On je ćutao i ledeno ga streljao svojim iskošenim očima retkog crnog sjaja sličnog uglačanom abonosu.

Posmatrajući Solomona Blanka tada pomisli da kad bi mu pogled bio mač, njegova oštrina presekla bi mornarevo telo na pola, a kad bi bio koplje, njegov vrh bi se zario u mornarevo srce. Samo je ona znala poreklo tog pogleda i izvoriste nesnishodljivog ponašanja Solomona ben Izraela ben Saloma Toledskog.

Posle nekoliko časaka njen izabranik prozbori tihim ali prodornim glasom, veoma smireno ali preteći: "Prestani sa dranjem i silazi dole, ti učenjivačko mornarsko kopile."

Mladi ljudi oko njega, prestrašeni ovim grubim rečima, uzdahnuše od zebnje, ali i uskliknuše od pobeđničkog zadovoljstva, jer se među njima najzad nađe neko ko će se usprotiviti drskosti jednog neukog i bezobraznog probisveta od kojeg im je život zavisio. Taj Solomonov osioni ton najednom im stvori bolju sliku o njima samima, jer su ga mladi parovi tumačili ne samo kao suprotstavljanje besnom moreplovcu, već i kao bunt protiv svih poniženja koje ćutke pretrpeše tokom poslednjih godina boravka u Španiji.

Kao omađijan, mornar poslušao naredbu bez protivljenja i spusti se niz strmu dasku sa poprečnim uzdignućima umesto stepenika.

---

²⁸ bela, špan.

"Ti znaš, zar ne," nastavi Solomon istim glasom, "koji je danas datum? To zna cela Španija. Reci, koji je danas datum."

"Trideset prvi dan meseca jula," odvrati ovaj poslušno.

"A godina?"

"Šta pitaš, nisam lud! Hiljadu četrsto devedest druga."

"Lepo. Po jevrejskom kalendaru, što ti svakako ne znaš, danas je deveti av, dan i mesec ponovljenih velikih nesreća mog naroda. Tvoji gospodari su ga ciljano izabrali, što ti opet svakako ne znaš. Ali ono što svakako znaš je sledeće: ostane li i jedan Jevrej u ovoj proklesoj zemlji do dana sutrašnjeg, on će biti kažnjen smrću. Takođe neosporno znaš da mi koji smo ovde u ovoj luci drugim putem osim morskim ne možemo, i da više ni jedan brod niti barka ne napuštaju danas Barselonu. Ti takođe znaš, huljo prevejana, da 'Felisidad' može da primi sa lakoćom još nas desetak. Jesmo li sad sve to raščistili?"

Mornar je klimao glavom dok mu je prepreden osmeh širio i skupljao mrežu bora na vetrom išibanom mesnatom licu.

Blanka primeti Sančeza Toronju koji se lagano približavao, šunjajući se kao lučki pacov, i blagim dodiranjem ruke opomenu Solomona.

"Bandite poput tebe trebalo bi spaliti na lomači, ali sad za to više nema vremena," nastavi buntovnik iz Toleda s mukom pokušavajući da izvadi dukat iz povelike kese koju je bio vezao oko bedara tako da mu je visila ispod pantalona među nogama i neprestano ga žuljala. Čim mu se zlato našlo u šaci, on ga stavi u mornarevu već ispruženu ruku. Te dukate Solomon je otkrio u jednoj dobro skrivenoj škrinji kada se prethodne noći, koja mu se sad učini udaljenom stolicima, presvlačio u napuštenom dvorcu nekada bogate i moćne porodice tada već odbeglih Halevijevih, a tamo se uputio da bi se preobukao i zamenio svoju službenu odoru običnim ruhom Španjolca, to jest, Jevrejina, koje bejahu jednoobrazne, naime Jevreji u Španiji nisu morali da nose nikakva obeležja kao znak pripadnosti svom narodu. Ni tada, ni kasnije, ni u jednom času Solomon se ne pokaja što učini zarad iznenadnog plamena ljubavi koji ga kao vihor ponese pri prvom pogledu na Blanku Salom.

Mornar se zadovoljno nasmeja i zakoluta očima. "Uzgred budi rečeno, ja sam prvi oficir, Merkado Minjola," promumla on, i uz klovnovski naklon pokaza rukom put broda time dajući odobrenje preostalim Jevrejima da se ukrcaju.

"Kakav oficir, takav i brod," odbrusi Solomon.

U međuvremenu, Sančez Toronja, privučen raspravom, prilazio im je svojim sitnim skakutavim korakom, ali se ipak držao na odstojanju sve dok ga odsjaj žutog zlata, čiji ga odblesak na suncu zaslepi, ne natera na jedan nagli skok prema mladim Jevrejima. Iako se dukat takoreći prošetao samo za tren iz Solomonove šake u mornarevu, Toronja ga je nepogrešivim instinktom kopca koji ugleda plen odmah zapazio, i, kao mušica privučena izvorom svetlosti, oko njega počeo da poigrava. Njemu nikada dotad u životu takav prizor nije promakao. Oči su mu jednostavno bile podešene da ih žuti sjaj zlata naprečac privuče. Ipak, mora se priznati da je bio i zapanjen činjenicom što je zlatnik nekako promakao doslednoj lučkoj kontroli u kojoj je i sam učestvovao i koju ni jedan Jevrej nije mogao izbeći pre nego što bi ušao u luku.

"Šta se ovde događa?" zapiskuta Sančez, na šta mu Solomon ponovo uturivši ruku u pantalone, tresnu na tle pred noge još jedan dukat, pa zgrabivši Blanku oko struka polete preko stepenica na brod gotovo ne dotičući tlo.

Sančezu Toronji zasija čela na opakom suncu dok se saginjao da uzme dukat. Posmatrajući ga kako svetluca na dlanu i govori na svim jezicima o udobnosti i izobilju, on ni ne proveri da li je pravi. To mu se učini očiglednim. Posle prve navale rasplamsale radosti zbog ulovljenog plena, obuze ga bojazan: neobični Jevrejini ipak bi mogao biti dobro obučeni provokator? Ipak, da jeste, ne bi se ukrcao na brod. Ni provokatori nisu išli dotle da dobrovoljno krenu u izgnanstvo samo da bi otkrili potkupljivce i zločinitelje. Bio je opsednut strahom od potkazivača i zato se nije usuđivao da tokom plenidbe imovine nedozvoljene za iznošenje prisvoji ni jedan jedini predmet od vrednosti koje bi pronalazio u izgnaničkim prtljazima: sve one predivne ogrlice i prstenje ušivene u pojaseve, žabice od žada sa očima od smaragda, i zmijice od dijamanta sa očima od rubina, svilene tepihčiće, srebrne menorice, (doduše obeležje njihove uklete vere, ali koje bi se mogle začas tako lepo istopiti i iskoristiti za krstove) cvetiće od sedefa, kapice protkane perlicama, biserima i granatima, i još sto čuda... Sve te prekrasne vrednosti izgnanici su predavali vlastima bez mnogo opiranja, i za njima nisu nikada mnogo zakukali. Često ih nisu ni skrivali kao da nisu bili svesni njihove vrednosti, razmaženi bogatstvom ili zaneseni učenjima koja ne priznaju materijalna dobra. Zaboravljali su da i stomaci filozofa, učitelja i rabina, uprkos svemu, moraju biti puni da bi se mogli mirno baviti filozofijom, naukom i verom. Neće da priznaju ti tvrdoglavi nevernici prizemne ljudske potrebe, neće jer ne poznaju čupanje prazne utrobe, ne znaju šta je glad koja proždire i razara ceo organizam. Ni njihovi siromasi zapravo nikad nisu gladni, jer ih drugi iz Avramovog plemena uvek nahrane. Poznavanje gladi priuštio je život samo njemu! Njemu, koji je pravoveran i katolik, i čiji je stomak, ako ni zbog čega drugoga onda zbog toga, zaslužio večnu ispunjenost. Njegov kao i njegove žene Marije i njegove dece, Karlosa, Huana, Armanda, Benite i... kako se ono svi zvaše? Doduše, pala bi ponekad pokoja izgnanička ženska suza pri odzimanju neke stvarčice, ali uglavnom zbog toga što predstavljaše dragu uspomenu, a ne zbog njene skupocenosti. Ma, imali su, mora biti, svi ti podmukli i potkupljivi prevaranti neko skriveno blago koje ih je ili negde čekalo ili su ga sa sobom nosili. Možda bi ga progutali krijući ga u svojim večno punim utrobama. Jer, kako bi se inače tako olako odvajali od pronađenih predmeta, oni, zlatoljupci i derikože, koji su nadasve gomilali svoja ljubljena imanja.

Treba li prijaviti ovog Jevrejina, pitao se Sančez veoma nezadovoljan sopstvenom neodlučnošću. Ako bi to učinio morao bi predati dobijeni dukat svom ogavnom, mlohavom pretpostavljenom koji ga je neprestano kinjio. I šta bi vredelo da ga prijavi? Dok bi on to obavio, brod bi već isplovio i video se kao tačka na pučini. On zažali što nije ranije prišao preostalim Jevrejima, ne samo zbog toga što bi onda imao vremena da ga prijavi, već i zato što bi ga možda saterao uza zid i dobio još nekoliko prokrijumčarenih dukata. Taj izdajnik je očigledno imao dosta sličnog blaga čim ga je tako štedro delio na sve strane. Trebalo je takođe da poradi na utvrđivanju njegovog identiteta, a ne da onako olako pređe preko svega! Trebalo je da ga pritisne, izdvoji, smoždi... Zašto sve to nije učinio, pitao se pun samoprekora. Nije se usudio, eto zašto! Ali zašto se nije usudio? Da li zato što mu je taj Solomon od

Toleda bio poznat? Ne, jer njemu su stotine Jevreja bili poznati. Zato što je bio čudan? Ne, jer bilo je među svim tim hiljadama nevernika mnogo neobičnog sveta. Zapravo, oni su svi bili neobični, od učenjaka do zanatlija, od bogataša do siromaha. A svaki od njih u njemu je izazivao ili potištenost koju je obavezno osećao u prisustvu velikog znanja, pameti, i produhovljenosti (vidnih na mnogim jevrejskim licima, što je nevoljno morao priznati samom sebi), ili tračak sažaljenja prema velikoj patnji i iskrenom bolu (iako je svoju patnju i bol ocenjivao kao najveće) ili zavist zbog stečenog ogromnog bogatstva (koje, uzgred budi rečeno, iako oduzeto od tolikih znamenitih jevrejskih bogataša, nije još ni jednom dosad u njegov džep ucurelo, već je svo oteklo na dvorce velmoža i u državne riznice njihovih Visočanstava, Kralja i Kraljice, neka ih blažena devica Marija sačuva od svih zala) ili bes zbog njihove spretnosti da rukama sačine šta zamisle koja im je donosila dobit, jer njemu takvo umeće bejaše uskraćeno. A umešnih Jevreja na pretek, od krznara, krojača, krpara, torbara, švalja, obučara, do livaca, tkača i zlatara! Ipak, jedino je ovaj čovek, Solomon od Toleda, izgnanik kao i ostali, najniži od najnižih, poslednji od poslednjih, u njemu, Sančezu Toronji, poniznom slugi Božjem, izazivao ogoljeni, nerazumni strah.

Stiskajući zlatnik u šaci, Toronja odluči da ga zadrži po svaku cenu kao svoj ratni plen, kao nagradu za trud i požrtvovanje u sprovođenju svete Inkvizicije, kao nadoknadu za sva poniženja koja je pretrpeo u životu, i kao dobar izvor dodatnih prihoda: za po koju čašicu u obližnjoj krčmi, za nove čizme, poneki slatkiš za svoju plačljivu i musavu decu čija ga vriska izluđuje, i za podsuknju svojoj otežaloj, džangrizavoj životnoj saputnici ne bi li bar za neko vreme njenu kuknjavu ublažio. Shodno toj odluci, još jednom bacivši sumnjičav pogled unaokolo, on hitrim pokretom ubaci pomenuti dukat u džep svog olinjalog kaputa, pogladi zbunjeno čelu, isturi vilicu i krete nezgrapno se geguckajući i poskakujući prema zgradi lučke uprave. Na putu još jednom zastade i baci pogled prema brodu koji se lagano udaljavao. Na palubi, oslonjenog na ogradu, ugleda visoku priliku Solomona iz Toleda koja mu se u tom času učini toliko pretećom i opasnom da ga podiđe jeza pa, kao da ga šibaju severni vetrovi, on uzdrhta od zime na letnjoj vrelini.